

Deel A: Richtlijnen voor de inhoud van het MER

1. Inleiding
2. Hoofdpunten van het MER
3. Achtergrond, doelstelling, beleid en besluiten
4. Voorgenomen activiteit en alternatieven
5. Bestaande milieusituatie en milieugevolgen
6. Overige aspecten

Deel B: Reactienota

1. B. Nagtegaal, Nes
2. LTO Noord, Buren
3. Staatsbosbeheer, Groningen
4. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Groningen
5. Stichting Jachthaven 't Leijegat, Nes
6. Natuurwerkgroep Ameland, Nes
7. Overdiep, Nes
8. Vogelwacht Hollum-Ballum, Hollum
9. H.P. Kanger, Hollum
10. Stichting Archipel Ameland, Hollum
11. Waddenvereniging, Harlingen
12. Vogelwacht Nes-Buren, Nes
13. Gemeente Ameland, Ballum
14. Vakantiepark Klein Vaarwater, Buren
15. Rijkswaterstaat Leeuwarden

Deel A: Richtlijnen

voor het Milieueffectrapport voor de Dijkverbetering Waddenzeedijk Ameland

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	3
2.	HOOFDPUNTEN VAN HET MER.....	3
3.	ACHTERGROND, DOELSTELLING, BELEID EN BESLUITEN	4
3.1	Achtergrond en doelstelling.....	4
3.2	Beleidskader en wet- en regelgeving.....	4
4.	VOORGENOMEN ACTIVITEIT EN ALTERNATIEVEN	4
4.1	Voorgenomen activiteit	4
4.2	Alternatieven	5
4.3	Meest milieuvriendelijk alternatief	5
4.4	Referentie	5
5.	BESTAANDE MILIEUSITUATIE EN MILIEUGEVOLGEN	5
5.1	Beoordelingskader	5
5.2	Bodem en water	6
5.3	Natuur	6
5.4	Landschap en cultuurhistorie (waaronder archeologie).....	8
5.5	Woon- en leefmilieu	8
6.	OVERIGE ASPECTEN	8
6.1	Evaluatieprogramma	8

1. INLEIDING

Het voornemen

Wetterskip Fryslân heeft het voornemen de Waddenzeedijk op Ameland te versterken zodat de dijk weer voldoet aan de veiligheidsnormen.

De procedure

Om het voornemen te kunnen realiseren moet een dijkversterkingsplan worden opgesteld en is tevens een herziening van een of meerdere bestemmingsplannen nodig. Ter ondersteuning van de besluitvorming wordt een gecombineerde besluit-milieueffectrapportage (m.e.r.)- en plan-m.e.r.-procedure gevolgd. Gedeputeerde Staten van Fryslân en de gemeenteraad van Ameland zijn het bevoegd gezag in deze procedure.

De m.e.r.-procedure is van start gegaan met de bekendmaking van de door het Wetterskip Fryslân ingediende startnotitie in de Leeuwarder Courant en het Friesch dagblad d.d. 28 februari 2009. Op 10 maart 2009 is een informatieavond gehouden. De startnotitie heeft van 2 maart 2009 tot en met 13 april 2009 ter visie gelegen. Een ieder heeft de gelegenheid gehad om opmerkingen te maken en zienswijzen in te brengen over de gewenste inhoud van het op te stellen milieueffectrapport (MER). Tevens is een aantal adviseurs, onder wie de Commissie voor de milieueffectrapportage, gevraagd te adviseren over de inhoud van het MER. In totaal zijn naar aanleiding van de ter visie legging 15 schriftelijke inspraakreacties ontvangen. Deze zijn als bijlage bijgevoegd in deel C bij de richtlijnen. Op 28 april 2009 heeft de Commissie voor de milieueffectrapportage op grond van artikel 7.14 van de Wet milieubeheer haar advies uitgebracht over richtlijnen. Het advies is opgesteld door een werkgroep van onafhankelijke deskundigen die optreedt namens de Commissie voor de milieueffectrapportage. Het doel van het advies is om aan te geven welke informatie het MER moet bevatten zodat het milieubelang volwaardig in de besluitvorming meegewogen wordt.

Alle ingediende zienswijzen en adviezen zijn doorgenomen en afgewogen bij het opstellen van de richtlijnen. Hierbij is het advies van de commissie voor de milieueffectrapportage leidend geweest. Op enkele punten zijn de richtlijnen aangevuld, uitgebreid en/of concreter gemaakt naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen. De richtlijnen zijn op 29 juni 2009 vastgesteld door Gedeputeerde Staten en door de gemeenteraad van Ameland. In de richtlijnen wordt aangegeven welke inhoud het MER moet hebben. De Startnotitie maakt integraal deel uit van de richtlijnen. De Startnotitie is als bijlage toegevoegd in onderdeel C. De richtlijnen in combinatie met de Startnotitie zullen het toetsingskader zijn bij de beoordeling van de aanvaardbaarheid van het MER.

2. HOOFDPUNTEN VAN HET MER

De volgende punten worden als essentiële informatie in het milieueffectrapport (MER) beschouwd. Dat wil zeggen dat het MER in ieder geval de volgende informatie moet bevatten:

- een heldere beschrijving van de ontwikkeling van alternatieven vanuit de doelstelling veiligheid en inzicht in het doelbereik;
- een beschrijving van de milieueffecten voor de uitvoeringsfase en de eindsituatie, geredeneerd vanuit een tijdshorizon van 50 jaar;
- een meest milieuvriendelijk alternatief met het accent op maximale bescherming van natuur;
- inzicht in de te beschermen habitats en soorten binnen de in het studiegebied aanwezige Natura 2000-gebied "Waddenzee" en de Ecologische Hoofdstructuur. Betrek daarbij ook cumulatieve gevolgen tengevolge van andere activiteiten en besteed aandacht aan de mogelijke externe werking op beschermde gebieden buiten het plangebied;
- een publieksvriendelijke samenvatting van het MER, voorzien van overzichtelijk en 'leesbaar' kaartmateriaal.

In de volgende hoofdstukken wordt in meer detail weergegeven welke informatie in het MER moet worden opgenomen. De Startnotitie maakt hierbij integraal deel uit van de richtlijnen.

3. ACHTERGROND, DOELSTELLING, BELEID EN BESLUITEN

3.1 Achtergrond en doelstelling

In de startnotitie wordt de doelstelling voor het voornemen weergegeven: verbeteren van de veiligheid, zodat wordt voldaan aan de wettelijke veiligheidsnormen onder de nieuwe hydraulische randvoorwaarden voor een periode van 50 jaar. Besteed bij de uitwerking van de doelstelling aandacht aan de wijze waarop vanuit dit "veilig voor 50 jaar"-perspectief met de veranderende geomorfologische omstandigheden, en de aanwezige onzekerheden, rekening wordt gehouden (zoals verplaatsen geulen, afkalven Fûgel Polle). Maatregelen die ingrijpen op de geulontwikkeling zelf maken geen deel uit van de dijkverbetering¹.

Maak in het MER duidelijk hoe de berekening en bepaling van het veiligheidsprobleem tot stand zijn gekomen. Geef aan met welke geologische, hydrodynamische en hydrometeorologische uitgangspunten en randvoorwaarden is gewerkt in het ontwerp, en hoe deze zich verhouden tot de gehanteerde waarden in de toetsing (denk daarbij aan kongetallen voor bodemdaling, zeespiegelrijzing en wind- en golfcondities). Geef aan hoe gevoelig de veiligheidsanalyse is voor veranderingen van deze parameters.

3.2 Beleidskader en wet- en regelgeving

In de startnotitie is ingegaan op diverse beleidskaders en wet- en regelgeving die relevant zijn voor het voornemen. Geef in het MER aan welke randvoorwaarden en uitgangspunten hieruit voortkomen en wat de consequenties voor (onderdelen van) het voornemen zijn. Besteed naast de in de startnotitie genoemde kaders aandacht aan:

- de Wet Bodembescherming, de daaronder vallende Besluiten en de Wet Milieubeheer aangaande het toepassen van grond en materialen;
- de Flora- en faunawet.

4. VOORGENOMEN ACTIVITEIT EN ALTERNATIEVEN

4.1 Voorgenomen activiteit

De voorgenomen activiteit betreft het uitvoeren van verbeteringsmaatregelen aan de Waddenzeedijk op Ameland om de gewenste veiligheid te kunnen waarborgen.

Beschrijf de voorgenomen activiteit zo uitgebreid als nodig is om een goede effectbeschrijving mogelijk te maken. Geef in ieder geval inzicht in:

- de activiteiten die plaatsvinden in de realisatiefase (aanleg/inrichting) en de eindsituatie (beheer, onderhoud en gebruik);
- de benodigde hoeveelheden zand, klei, steen en andere materialen en de (meest waarschijnlijke) plaats van herkomst, in verband met de effecten vanaf het moment van het "verkrijgen" tot en met het toepassen ervan;
- de wijze van transporteren, aan de wal brengen, vervoeren tot in het werk en de daarbij benodigde maatregelen en voorzieningen;
- de mogelijkheden van hergebruik van vrijkomende materialen en mogelijke nieuwe bestemmingen;
- de fasering, rekening houdend met logistiek; denk daarbij bijvoorbeeld aan de beschikbaarheid van bestaande of nieuw aan te leggen aanlandingsvoorzieningen, overslagfaciliteiten, tussenopslag met eventueel noodzakelijke bewerking (ontziltten van zand) en transport naar het werk.

¹ Dergelijke ingrepen zijn van invloed op de natuurlijke dynamiek van de Waddenzee. Gezien de onzekerheden met betrekking tot de geulontwikkeling en de hieraan gerelateerde gevolgen voor veiligheid is nader onderzoek vereist. Dit zal niet in het MER worden meegenomen.

4.2 Alternatieven

In de startnotitie is aangegeven dat voor de alternatiefontwikkeling drie oplossingsprincipes verkend zullen worden:

- dijkverbetering zeewaarts;
- dijkverbetering landwaarts;
- dijkverbetering op de as.

Motiveer waarom voor deze drie oplossingsprincipes gekozen is. Ga daarbij in op de (on)mogelijkheden om lokaal een keuze te maken die afwijkt van het huidige dijktracé². Neem bij de ontwikkeling van de alternatieven ook de mogelijke variaties van het ontwerpprofiel in beschouwing op basis van acceptatie van verschillende overslagdebieten, verschillende bekledingsmaterialen en één of meer buitenbermen op verschillende niveaus aangebracht.

Bij het ontwikkelen van alternatieven dient extra aandacht te worden besteed aan de aansluiting van de verschillende trajecten onderling met het oog op de cultuurhistorische en landschappelijke eenheid en geometrie van de dijk.

Besteed tevens aandacht aan de kansen die kunnen voortkomen uit het vastleggen of beschermen van de Vrijheidsplaat³. Maatregelen die ingrijpen op de geulontwikkeling rond de Vrijheidsplaat (Borndiep) maken geen deel uit van de dijkverbetering⁴.

4.3 Meest milieuvriendelijk alternatief

Het is belangrijk om doelgericht een meest milieuvriendelijk alternatief (mma) te ontwikkelen. Dit vraagt een open en creatieve houding. In het ontwikkelproces dient het accent gelegd te worden op maximale bescherming van natuur. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan:

- de afwegingen om landwaarts of zeewaarts te versterken te baseren op maximale bescherming van natuur;
- op meer en/of andere locaties innovatieve dijkconcepten toe te passen zoals constructieve oplossingen, grondverbeteringsmethode mixed-inplace, dijkvernageling en dijkdeuvels;
- een milieuvriendelijke wijze van aanleg en uitvoering;
- benutten van milieuvriendelijke bekledingsmaterialen (bijvoorbeeld breuksteen);
- toepassen van andere, nog niet nader genoemde, eco-engineeringstechnieken.

4.4 Referentie

Ga bij de beschrijving van de referentiesituatie uit van de bestaande toestand van het milieu in het studiegebied en de te verwachten milieutoestand als gevolg van autonome ontwikkelingen, alsmede nieuwe activiteiten waarover reeds een besluit is genomen. Motiveer bij de autonome ontwikkeling tevens of het zinvol dan wel noodzakelijk is om ook lopende initiatieven in het gebied mee te nemen, die de dijkversterking zouden kunnen beïnvloeden.

5. BESTAANDE MILIEUSITUATIE EN MILIEUGEVOLGEN

5.1 Beoordelingskader

De alternatieven dienen getoetst te worden aan doelbereik en milieugevolgen. Geef in het MER inzicht in het beoordelingskader voor de doelstelling van het voornemen. De gegeven indeling in tabel 4.8 in aspecten, criteria en methodiek is logisch, werk deze verder uit.

De toetsingscriteria dienen hanteerbaar te worden gemaakt door deze van zoveel mogelijk kwantitatieve en meetbare indicatoren te voorzien. Geef waar relevant aan welke gewicht aan criteria

² Onder andere de zienswijzen 1, 2, 6, 11, 13 (zie bijlage 2) geven suggesties voor mogelijke alternatieven of varianten.

³ In de zienswijzen 3 en 11 wordt de relatie gelegd tussen de dijkversterking en de ontwikkelingen rondom de Fûgel Polle.

⁴ Dergelijke ingrepen zijn van invloed op de natuurlijke dynamiek van de Waddenzee. Gezien de onzekerheden met betrekking tot de geulontwikkeling en de hieraan gerelateerde gevolgen voor veiligheid is nader onderzoek vereist. Dit zal niet in het MER worden meegenomen.

wordt toegekend bij de beoordeling van de alternatieven. De beschrijving van de milieugevolgen in de volgende paragrafen geldt:

- in aanvulling op of ter specificatie van hoofdstuk 4 van de startnotitie;
- voor zowel de referentiesituatie als voor de alternatieven en varianten.

De begrenzing van het studiegebied moet zodanig worden gekozen dat alle effecten van de verschillende onderdelen van het voornemen in beeld worden gebracht, ook als deze effecten zich buiten het plangebied voordoen. Betrek bij de beoordeling van de alternatieven ook het mogelijke effect ervan op de geomorfologische situatie buitendijks (zoals beïnvloeding geulenpatroon en verstoring door materiaaloverslag en tijdelijke depots). Maatregelen die ingrijpen op de geulontwikkeling zelf maken geen deel uit van de dijkverbetering⁵.

Maak in het MER voor alle alternatieven een duidelijk onderscheid tussen de aanlegfase (tijdelijke effecten) en de eindfase (permanente effecten). Geef daarbij aan over welke periode de tijdelijke effecten zich voordoen.

5.2 Bodem en water

Geef in het MER inzicht in de huidige situatie ten aanzien van:

- de zettingsgevoeligheid van de bodem en de processen van natuurlijke bodemdaling;
- de aanwezige kwaliteit van de bodem in het gebied waarbinnen de werkzaamheden worden uitgevoerd (zowel in het voorland als binnendijks).

Ga vervolgens in op de effecten van het voornemen op:

- de zettingen (inclusief klink) zowel ter plaatse van de dijk als in de directe omgeving ervan; geef daarvan de consequenties voor de aanleg(hoogte) van de dijk en de mogelijke gevolgen voor aanwezige bebouwing, kunstwerken en afwateringssloten;
- het benodigde grondverzet om de verbeteringswerkzaamheden te kunnen uitvoeren en de logistiek van grond aan- en afvoer;
- de tijdelijke gevolgen van werkzaamheden buitendijks op de waterkwaliteit (zoals vertroebeling waterkolom en verstoring waterbodembodem).

Besteed (naast de benodigde hoeveelheden) aandacht aan de soort en de kwaliteit van het te gebruiken materiaal. Ga in op waar het materiaal (vermoedelijk) vandaan komt en bespreek de aanvoer vanaf de bron (plaats van herkomst, wingebed) tot in het werk (de dijk). Bespreek waar mogelijk variaties in aanvoer en uitvoeringsmethoden en de effecten daarvan op het milieu.

Geef in het MER inzicht in de aanwezige (geo)hydrologische situatie en de mogelijke veranderingen daarin als gevolg van het voornemen. Ga daarbij tevens in op de situatie in het achterland ten aanzien van grondwaterstanden (ook in relatie met stabiliteit van de dijk) en kwel. Besteed aandacht aan eventuele wijzigingen van aanwezige zoetwatervoorraden en de gevolgen daarvan voor de binnendijkse natuurgebieden⁶.

5.3 Natuur

Belangrijk is dat, los van hetgeen verplicht is op grond van wet- en regelgeving, in het MER op hoofdlijnen een algemeen en compleet beeld wordt geschetst van de huidige situatie, de autonome ontwikkeling en de effecten op de natuur in het studiegebied. Geef daartoe aan welke kenmerkende habitats en soorten aanwezig zijn in het studiegebied en wat de autonome ontwikkeling van de natuur in het gebied is. Ga daarna in op de ingreep-effect relatie tussen de voorgenomen activiteit en de in het plangebied aanwezige natuurwaarden. Geef daarvoor aan voor welke van deze dieren en

⁵ Dergelijke ingrepen zijn van invloed op de natuurlijke dynamiek van de Waddenzee. Gezien de onzekerheden met betrekking tot de geulontwikkeling en de hieraan gerelateerde gevolgen voor veiligheid is nader onderzoek vereist. Dit zal niet in het MER worden meegenomen.

⁶ De regiodirectie noord van het ministerie van LNV vraagt in haar zienswijze (nummer 4) aandacht voor het watersysteem op Ameland.

planten aanzienlijke gevolgen te verwachten zijn, wat de aard van de gevolgen⁷ is en wat deze gevolgen voor de populaties betekenen.

Beschrijf mitigerende maatregelen die de gevolgen kunnen beperken of voorkomen. Betrek hierin ook gebiedsdelen (met natuurwaarden) die op voorhand niet zullen worden aangetast door het project, maar waar kansen liggen om eventueel benodigde mitigatie/compensatie uit te voeren.

Natura 2000-gebied "Waddenzee"⁸

Geef voor het Natura 2000- gebied "Waddenzee":

- de instandhoudingsdoelstellingen⁹ voor de verschillende soorten en habitats en of sprake is van een behoud- of verbeterdoelstelling;
- de landelijke staat van instandhouding en de huidige relatieve betekenis van dit gebied voor de verschillende soorten en habitats.

Onderzoek welke gevolgen er kunnen optreden. Als op grond van objectieve gegevens niet kan worden uitgesloten dat het voornemen afzonderlijk dan wel in combinatie met andere plannen of projecten, significante gevolgen kan hebben voor het Natura 2000-gebied "Waddenzee", geldt dat een passende beoordeling opgesteld moet worden, waarbij rekening wordt gehouden met de instandhoudingsdoelstellingen. Maak in ieder geval inzichtelijk of een eventueel blijvend effect op het Natura 2000-gebied "Waddenzee" alleen bestaat uit verlies van habitat, door zeewaartse uitbreiding van het profiel van de dijk, of dat door de ingreep ook andere veranderingen (kunnen) gaan optreden, eventueel op langere termijn.

Onderzoek, indien van toepassing, in de passende beoordeling of de zekerheid kan worden verkregen dat het project de natuurlijke kenmerken van het gebied niet aantast¹⁰. Uit de wetgeving volgt dat een project alleen doorgang kan vinden als de zekerheid wordt verkregen dat de natuurlijke kenmerken niet worden aangetast, of wanneer de zogenaamde ADC-toets¹¹ met succes wordt doorlopen¹².

Ecologische hoofdstructuur

Geef aan of de daarvoor geldende 'wezenlijke kenmerken en waarden' van EHS-gebieden 'Ameland' en 'Waddenzee' worden aangetast en of het voornemen past binnen het toetsingskader¹³ voor deze EHS-gebieden.

Soortenbescherming¹⁴

Beschrijf welke door de Flora- en faunawet beschermde soorten te verwachten zijn in het plangebied en geef aan tot welke categorie deze soorten behoren¹⁵. Ga in op de mogelijke gevolgen van het voornemen op de standplaats (planten) of het leefgebied (dieren) van deze soorten en bepaal in hoeverre verbodsbepalingen¹⁶ mogelijk overtreden worden. Beschrijf mitigerende maatregelen die de aantasting kunnen beperken of voorkomen. Geef aan of eventueel benodigde ontheffingen redelijkerwijs zullen kunnen worden verkregen.

⁷ Geef aan of het gaat om vernietiging van leefgebied door bijvoorbeeld ruimtebeslag, verstoring door bijvoorbeeld licht en geluid, verdroging of vernatting door verandering van de waterhuishouding, versnippering door doorsnijdingen of barrièrewerking en vermesting en verzuring door bijvoorbeeld deposities van stikstof.

⁸ en indien relevant Natura 2000 "Amelandse Duinen"

⁹ Voor het Natura 2000-gebied "Waddenzee" gelden instandhoudingsdoelstellingen, te vinden in het definitieve aanwijzingsbesluit d.d. 25-02-2009.

¹⁰ Uit de huidige lijn in de jurisprudentie volgt dat dit het geval is wanneer er wetenschappelijk gezien redelijkerwijs geen twijfel bestaat dat er geen schadelijke gevolgen voor de natuurlijke kenmerken zijn.

¹¹ Dit houdt op grond van art. 19g en 19h van de Natuurbeschermingswet 1998 respectievelijk in:

- A: zijn er Alternatieve oplossingen voor een project of handeling? inclusief locatiealternatieven.
- D: zijn er Dwingende redenen van groot openbaar belang waarom het project toch gerealiseerd moet worden?
- C: welke Compenserende maatregelen worden getroffen om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft?

¹² Art. 6, lid 3 en 4 Habitatrictlijn, geïmplementeerd in art. 19g en 19h Natuurbeschermingswet 1998.

¹³ Het toetsingskader zoals beschreven in de Nota Ruimte, Spelregels EHS en/of provinciale uitwerkingen.

¹⁴ Op de website www.minlnv.nl/natuurwetgeving is uitgebreide informatie te vinden over de soortenbescherming, waaronder de systematiek van de Flora en faunawet en de vereisten voor het verkrijgen van ontheffingen voor verboden handelingen.

¹⁵ Er wordt onderscheid gemaakt tussen de categorieën: tabel 1 (algemeen), 2 (overig) en 3 (Bijlage IV HR/ bijlage 1 AMvB) soorten en vogels.

¹⁶ De verbodsbepalingen zijn opgenomen in art. 8 (planten) en 9 - 12 (dieren) van de Flora- en faunawet.

5.4 Landschap en cultuurhistorie (waaronder archeologie)

In de startnotitie is ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van het studiegebied en het beleidskader voor landschap en cultuurhistorie. Uit het beleidskader volgt een aantal randvoorwaarden en uitgangspunten, die in het MER nog uitgewerkt moeten worden naar concrete toetsingscriteria.

Beschrijf in het MER de veranderingen in de samenhang en visuele kenmerken van het landschap. Geef naast een beschrijving van deze veranderingen ook op kaart en/of in beelden (bijvoorbeeld met fotomontages) aan welke veranderingen plaatsvinden in de specifieke kenmerken en waarden van het landschap, gezien vanuit verschillende richtingen. Geef op basis van de visie op de ruimtelijke kwaliteit aan welke maatregelen worden voorzien om landschappelijke kenmerken en waarden te behouden of te versterken.

Geef in het MER een overzicht van de cultuurhistorische (waaronder archeologische) waarden in het plangebied. Wanneer uit bureauonderzoek blijkt dat er mogelijk archeologische vindplaatsen aanwezig zijn dan dient door veldonderzoek te worden vastgesteld of dit inderdaad zo is. Uit het MER moet blijken wat de omvang en begrenzing van eventuele archeologische vindplaatsen is en of deze behoudenswaardig zijn. Geef in het MER duidelijk aan wat het effect van de verschillende alternatieven is op aanwezige cultuurhistorische waarden (waaronder ook archeologische vindplaatsen).

5.5 Woon- en leefmilieu

Geef in het MER inzicht in de gevolgen van de alternatieven voor de woon- en leefomgeving. Ga daarbij in op of woningen en andere gebouwen moeten worden gesloopt, of eventueel bedrijven moeten worden verplaatst of gewijzigd. Bespreek tevens de gevolgen tijdens de aanleg voor de bereikbaarheid van aanliggende percelen en (de veiligheid van) het recreatief medegebruik zowel in de aanlegfase als in de eindsituatie.

6. OVERIGE ASPECTEN

Voor de onderdelen 'vergelijking van alternatieven', 'leemten in milieuinformatie' en 'samenvatting van het MER' heeft de Commissie geen aanbevelingen naast de wettelijke voorschriften.

6.1 Evaluatieprogramma

Bij vaststelling van het dijkversterkingsplan en de bestemmingsplan herziening(en) moet worden aangegeven op welke wijze en op welke termijn een evaluatieonderzoek verricht zal worden om de voorspelde effecten met de daadwerkelijk optredende effecten te kunnen vergelijken en zo nodig aanvullende mitigerende maatregelen te treffen. Het verdient aanbeveling, dat in het MER al een aanzet tot een programma voor dit onderzoek wordt gegeven, omdat er een sterke koppeling bestaat tussen onzekerheden in de gebruikte voorspellingsmethoden, de geconstateerde leemten in kennis en het te verrichten evaluatieonderzoek. Wanneer uit de analyse in het MER blijkt dat effecten met name in de uitvoeringsfase optreden, dan dient al tijdens de uitvoering te worden gestart met de monitoring.